

บทคัดย่อ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการวิจัยหลัก ที่มุ่งศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา แนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน และรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน ด้วยระเบียบวิธีการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน 3 พื้นที่ โดยแต่ละพื้นที่ต่างก็ใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือพัฒนาแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อตอบโจทย์วิจัยเฉพาะพื้นที่และตอบโจทย์วิจัยหลักดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่าในด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนมี 3 ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหา สาเหตุและความต้องการด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ชุมชนดงป่าล้านมีปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมในด้านความประพฤติละเมิดศีล 5 อบายมุขและมารยาท ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงกับสภาพปัญหากระบวนการจัดการศึกษา ปัญหาครอบครัว ความอ่อนแอของวัดในหมู่บ้าน เศรษฐกิจและองค์ประกอบของส่วนท้องถิ่น ชุมชนจึงต้องการพัฒนาให้นักเรียนมีคุณธรรมด้านเบญจธรรม การประหยัด ขยัน รับผิดชอบ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชุมชนแม่ชะจานมีปัญหาด้านวินัยนักเรียน ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงกับปัญหาจากตัวนักเรียนเอง สิ่งแวดล้อมทั้งวัตถุและบุคคล สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่และปัญหาครอบครัว ชุมชนจึงต้องการแก้ไขโดยพัฒนาให้เด็กมีสัมมาทิฐิ มีเมตตา มีสัมมาคารวะ และมีวินัยในตนเอง ส่วนชุมชนสันมะเค็ดมีปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรม ความขาดระเบียบวินัย การใช้กิริยาวาจาไม่เหมาะสม ซึ่งชุมชนมองว่าเชื่อมโยงกับตัวเด็กเองที่มีจิตใจโลภ โกรธ หลง สิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน ผู้ปกครองไม่รู้หลักธรรม ขาดการอบรมสั่งสอน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบบริโภคนิยม และครอบครัวแตกแยก วัดไม่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนหลักธรรมแก่เยาวชน ชุมชนจึงต้องการให้นักเรียนมีความประพฤติดี ประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ

จากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวชุมชนทั้ง 3 พื้นที่จึงได้เลือกวิธีแก้ปัญหาด้วยการพัฒนารูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยมีขั้นตอนทั้งหมด 4 ขั้นตอน ได้แก่ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ โดยการสร้างสรรค์รูปแบบนวัตกรรมแล้วนำไปทดลองใช้ จากการศึกษาพบว่าชุมชนดงป่าล้านสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธได้ 7 นวัตกรรม ชุมชน

แม้จะงานสร้างนวัตกรรมการพัฒนาวินัยได้ 12 นวัตกรรมหลัก และชุมชนสันมะเค็ด สร้างนวัตกรรมได้ 8 นวัตกรรม จำแนกนวัตกรรมทั้งหมดตามวิธีการเรียนรู้ได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียน รูปแบบวิถีโรงเรียน รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรม รูปแบบวิถีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและรูปแบบวิถีวัด ในด้านหลักธรรมวิถีพุทธที่ชุมชนเลือกใช้เป็นสาระการเรียนรู้เด่น ๆ มี 8 หลักธรรม ได้แก่ ศรัทธา 4 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา วุทฒิ 4 สัมปยุตธรรม 7 สัมปยุตบัญญัติ 3 อริยทรัพย์ 7 และบุญกิริยาวัตถุ 10 ส่วนแนวความคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 7 หลักการ ได้แก่ การพัฒนาศรัทธาอย่างถูกต้องในทางพุทธศาสนา การบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต การปฏิบัติจริง การมีความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตร การสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นและ การให้ผู้เรียนได้รู้จุดมุ่งหมายสูงสุดและจุดมุ่งหมายระหว่างทาง (ระดับวิถี) ในการเรียนรู้

ทั้งนี้มีปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษา ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ส่วนเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ระบบโรงเรียนและกลไกราชการ

การดำเนินงานของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ก่อให้เกิดบทเรียนแก่ชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ การเรียนรู้และการปรับตัวในด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ทักษะชีวิตที่มีต่อการปฏิรูปการเรียนรู้จากการใช้ความรุนแรงสู่เมตตาธรรม การพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสาธารณะ และแนวทางการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ของชุมชน

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดังกล่าวยังมีส่วนที่ควรจะต้องพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงควรมีรูปแบบที่เหมาะสม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาสถานการณ์ปัญหา การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนเข้าสู่สันติสุข และมุ่งพัฒนาทั้งระดับบุคคลและชุมชน การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย 10 รูปแบบ ได้แก่ วิถีห้องเรียน วิถีโรงเรียน วิถีรายวิชา วิถีครอบครัว วิถีปัจเจกภาวะ วิถีวัด วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีค่ายคุณธรรม และวิถีการงานอาชีพ ทั้งนี้เน้นความสำคัญต่อวิถีปัจเจกภาวะ ส่วนหลักธรรมวิถีพุทธที่เป็นสาระการเรียนรู้มี 4 ประเภท ได้แก่ หลักธรรมอันบุคคลควรทำความเห็นแจ้ง หลักธรรมอันบุคคลควรยึดถือเป็นเครื่องมือฝึกฝนเรียนรู้ หลักธรรมอันบุคคลพึงกระทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น และหลักธรรมอันบุคคลพึงครองไว้เป็นคุณสมบัติ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ 3 ระดับ ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชน